

СПЕЦИАЛНИ МЕРКИ ЗА ЗАЩИТА НА ПОСТРАДАЛИ ОТ ПРЕСТЪПЛЕНИЯ СЪС СПЕЦИФИЧНИ НУЖДИ ОТ ЗАЩИТА

доц. д-р Мила Иванова
Бургаски свободен университет

SPECIAL PROTECTION MEASURES FOR CRIME VICTIMS WITH SPECIFIC PROTECTION NEEDS

Associate professor, PhD Mila Ivanova
Bourgas free university

Резюме: В статията са разгледани специални мерки за защита на пострадали от престъпления със специфични нужди от защита. Изследват се формите на индивидуалната оценка на пострадалите от престъпления с цел установяване на специфичните им нужди от защита и обстоятелства, които трябва да се отчитат при изготвянето им.

Ключови думи: пострадал, мерки за защита, специфични нужди от защита, уязвими пострадали, специално мерки

Abstract: The article specifically examines measures for the protection of victims of assaults with specific protection needs. The forms of the individual assessment of victims of crimes are investigated in order to establish their specific needs for protection and circumstances that must be taken into account when preparing them

Key words: victim, protection measures, specific protection needs, vulnerable victims, special measures

§ 1. Общи положения

Най-напред следва да се уточни *понятието „пострадал“* и *понятието „жертва“*. Европейската конвенция за обезщетяване от 1983 г. не съдържа обяснение на термина „жертва“, но определя субекта, който държавата трябва да обезщети. Това са лица, които са претърпели сериозни физически увреждания или чието здраве е пострадало като пряк резултат от тежко предумишлено престъпление и лицата на издръжка на починалия вследствие на това престъпление. В Декларацията на ООН от 1985 г. „жертва“ е лицето или лицата, които поотделно или колективно са претърпели вреди и по-специално посегателство срещу тяхната физическа или психическа цялост, морално страдание, икономическа загуба или сериозно нарушаване на основните им права вследствие на действия или бездействия, извършени при неспазване на наказателните закони, действащи в рамките на държавата. Включват се и лицата, близки роднини или лицата на издръжка от жертвата, а и онези, които са претърпели щети, оказвайки помощ на жертвите в затруднено положение. В Рамковото решение на Съвета на Европейския съюз от 15 март 2001 г. относно положението на жертвите в наказателните процедури (Рамково решение от

2001 г.) е дадена следната дефиниция на понятието „жертва“ – „физическо лице, претърпяло вреди чрез увреждане на неговия физически или психически интегритет, морално страдание или материална загуба, пряко причинени от действие или бездействие, обявено за престъпление по националното законодателство“. Отчитайки напредъка, въз основа на Рамковото решение от 2001г., Европейската комисия счете, че целите му не бяха изцяло постигнати и въз основа на това се изготви и прие Директива 2012 /29/ ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2012 г. за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления и за замяна на Рамково решение 2001 /220/ ПВС на съвета (Директива 2012 /29/ ЕС)¹. Според Директива 2012 /29/ ЕС „жертва“ е физическо лице, което е претърпяло вреди, включително физическо, душевно или емоционално страдание или икономическа вреда, които са пряка последица от престъпление, членове на семейството на лице, чиято смърт е пряка последица от престъпление и които са претърпели вреда в резултат на смъртта на лицето. От цитираните дефиниции безспорно следва извод, че „жертва“ е само физическо лице.

Според чл. 74, ал. 1 Наказателно-процесуалния кодекс (НПК) *пострадал е лицето, което е претърпяло имуществени или неимуществени вреди от престъплението*. В ал. 2 на същия текст е регламентирано, че при смърт на лицето това право преминава върху неговите наследници. От разпоредбата на чл. 74 НПК може да се направи извод, че пострадал е само физическо лице. Това е така, защото за смърт и за наследници може да се говори само при физическите лица. Освен това, когато НПК регламентира правата на юридически лица, той си служи с друго понятие, а именно – „ощетено юридическо лице“².

С Директива 2012 /29/ ЕС е обърнато особено внимание на жертви от престъпления със специфични нужди от защита и необходимостта от внимателно отношение, което да не засяга чувствителността им. В чл. 2 от Рамковото решение от 2001 г. е посочено, че държава членка взема мерки жертвите да разполагат с действителни и подходящи възможности за действие в рамките на нейната система за наказателно правораздаване. За целта държавата трябва непрестанно да полага усилия за осигуряване зачитането на личното достойнство на жертвите по време на производството и признава правата и законните им интереси. Трябва да се вземат мерки спрямо

¹ Предложението за нея се основава на съществуващите инструменти и ги допълва по специална Директива 2011/36/ЕС на Съвета относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защитата на жертвите от него, Директива на Съвета относно борбата със сексуалното насилие, сексуалната експлоатация на деца и детска порнография, която се договоря в момента, или Рамково решение 2002/475/ПВР на Съвета относно борбата срещу тероризма, изменено с Рамково решение 2008/919/ПВР на Съвета от 28 ноември 2008 г. Това предложение има за цел да установи минимални стандарти за правата на жертвите и да подобри общото положение по отношение на защитата на жертвите в правото и политиката на ЕС.

² Виж по-подробно Павлов С., Наказателен процес на Република България, Обща част, С., 1996, с. 191 и сл.; Чинова М., Пострадалият по новия НПК, Съвременно право, 2006, кн. 1, с. 50 и сл.; Стойнов А., Пострадалият от престъплението (Наказателноправни аспекти), Год. СУ Юрид. фак., 76, (1983), 1986, кн. №2, с. 127-165; Значението на поведението на пострадалия от престъплението за обществената опасност на деянието, Год. СУ. Юрид. Фак., 82, (1989), 1992, кн. 2, с. 47-54; Жертвата на престъплението, С., Унив. изд. „Св. Кл. Охридски“, 1993, с. 203; Жертвата на престъплението и нейното състояние, Практ. право, 1993, кн. 8, с. 40-44.

особено уязвимите жертви да се проявява специално отношение, подходящо с оглед на обстоятелствата, свързани с тях.

Глава 4 на Директива 2012 /29/ ЕС е изцяло посветена на защита на жертвите и признаване на жертвите със специфични нужди от защита.

Дефиниция на понятието „*Специфични нужди от защита*“ е дадена в § 1, ал. 4 от допълнителните разпоредби на НПК (ДР на НПК) – Специфични нужди от защита са налице, когато е необходимо прилагане на допълнителни средства за защита от вторично и повторно виктимизиране, сплашване и отмъщение, емоционално или психическо страдание, включително за запазване на достойнството на пострадалите по време на разпит. Специфичните нужди от защита се определят по реда на НПК и по реда на Закона за подпомагане и финансова компенсация на пострадали от престъпления (ЗПФКПП).

Необходимо е обаче, да се даде и легална дефиниция на понятието „*уязвими пострадали*“. Това са лица, които поради личните си особености, поради обстоятелства, свързани с престъплението, или поради съществуващи отношения с извършителя, са в значително по-висока степен предразположени към стрес и вторично увреждане. Това са малолетни и непълнолетни, бременни жени, лица в напреднала възраст, лица с физически или психически недостатъци, пострадали от домашно или сексуално насилие, пострадали от дискриминация и др. Освен това трябва да се дефинира и понятието „*специални мерки*“. В тази връзка трябва да се предвидят мерки, водещи до намаляване на емоционалния стрес и негативните психически последици у жертвите. Специалните мерки следва да са насочени и към предотвратяване на по-нататъшни вреди.

С измененията на НПК, приети със ЗИД на НПК, публикуван в ДВ, бр.48 от 02.06.2023 г. се регламентираха редица допълнителни мерки за защита в наказателния процес на пострадали от престъпления със специфични нужди от защита. С тези изменения се създаде и нова Глава втора „а“ с чл. 7а - 7г. в ЗПФКПП – „Индивидуална оценка на пострадалите от престъпления“.

§ 2. Специални мерки за защита на пострадали от престъпления със специфични нужди от защита

В чл. 23, т. 1 от Директива 2012 /29/ ЕС е установено, че без да се засяга правото на защита и в съответствие с правилата за дискреционните правомощия на съда, държавите членки гарантират, че жертвите със специфични нужди от защита, които се ползват от специални мерки в резултат на направената индивидуална оценка, може да се ползват от мерките, предвидени в т. 2 и 3 от настоящия член. Специална мярка, предвидена в резултат на индивидуална оценка, не се предоставя, ако оперативните или практическите ограничения правят това невъзможно или ако спешно е необходимо жертвата да бъде разпитана и отсъствието на такъв разпит би могло да навреди на жертвата, на друго лице или на хода на производството.

С измененията на НПК, приети със ЗИД на НПК, публикуван в ДВ, бр.48 от 02.06.2023 г. се цели този европейски стандарт да се покрие в националното ни законодателство, чието начало бе поставено с ЗИД на НПК публикуван в ДВ, бр. 63 от 2017г., в сила от 05.11.2017 г.

2.1. В Директива 2012 /29/ ЕС се предоставят редица *специални мерки* за жертвите със специфични нужди от защита, *свързани с извършване на разпита им.*

Европейският съд по правата на човека (ЕСПЧ) принципно допуска съвместимост между качеството на пострадал от престъплението и качеството на свидетел. В тази връзка могат да се направят следните *обобщения*:

На първо място, европейските стандарти (Декларацията на ООН от 1985 г., чл. 18 и чл. 20, чл. 23, чл. 24 от Директива 2012 /29/ ЕС и др.), не свързват правото на защита на жертвата с участието ѝ в наказателното производство и в друго процесуално качество.

На второ място, разпит на пострадал според европейските стандарти е допустим, но само ако държавите членки осигурят жертвите да бъдат разпитвани без неоснователно забавяне, минимален брой пъти и само ако това е абсолютно необходимо, както и да им осигурят възможност да бъдат придружавани от законния им представител или от лице по техен избор. За жертвите със специфични нужди от защита се предоставят следните мерки: а) извършване на разпитите на жертвата в помещения, предназначени или адаптирани за тази цел; б) извършване на разпитите на жертвата от или посредством професионалисти, специално обучени за тази цел; в) извършване на всички разпити на жертвата от едни и същи лица, освен ако това не противоречи на доброто правораздаване; г) извършване на всички разпити на жертви на сексуално насилие, на основано на пола насилие или на насилие при близки взаимоотношения, освен когато се провеждат от прокурор или съдия, от лице от същия пол като жертвата, ако жертвата желае това, в случай че това няма да засегне хода на наказателното производство. Когато жертвата е дете, всички негови разпити могат да бъдат записвани аудио-визуално и тези записани разпити могат да се използват като доказателство в наказателното производство (чл. 20, чл. 23 и чл. 24 от Директива 2012 /29/ ЕС).

На трето място, Директива 2012 /29/ ЕС предвижда не задължение, а възможност за жертвите да бъдат изслушвани в хода на наказателното производство (чл. 10)³. У нас свидетелят, без значение дали е пострадал от престъплението или не, дали е със специфични нужди от защита или не, е задължен да даде показания и носи наказателна отговорност за лъжесвидетелстване.

Част от тези европейски стандарти са инкорпирани в НПК. В чл. 139, ал. 10 НПК предвижда разпит на свидетел със специфични нужди от защита да се провежда при вземане на мерки за избягване на контакт с обвиняемия, включително чрез видеоконференция или телефонна конференция, в съответствие с разпоредбите на НПК. Както и че разпит и на защитен свидетел може да се извърши и чрез видеоконференция.

Със ЗИД на НПК, публикуван в ДВ, бр.48 от 02.06.2023 г. се прие нова разпоредба – Чл. 139а. „Разпит на свидетел със специфични нужди от защита“. Тя установява задължително присъствие на педагог или психолог, когато свидетелят със специфични нужди от защита е малолетен или непълнолетен. Когато това е необходимо, разпитът се провежда и в присъствието на родителя, настойника или попечителя. В ал. 2 на същата разпоредба е установено, че по искане на свидетел, пострадал от престъпление, извършено в условията на домашно насилие, или от престъпление по глава втора, раздел VIII от особената част на Наказателния кодекс (НП),

³ Това право е дискутирано и при приемането на Декларацията на ООН от 1985 г. (виж по-подробно, Van Diji, Jan J.M., *Benchmarking legislation on crime victims: The UN Victims Declaration of 1985.*, Vetere & David, 2005, p. 202-208). Установено е и в чл. 3 от Рамковото решение от 2001 г.

разпитът се извършва от лице от същия пол, ако това няма да затрудни наказателното производство. Тази разпоредба не се прилага, когато разпитът се провежда от съдия или прокурор.

Освен това чл. 280, ал. 6 НПК предвижда, че малолетен свидетел или свидетел със специфични нужди от защита, който е бил разпитан в наказателното производство, се разпитва отново само когато показанията му не могат да се прочетат при условията и по реда на чл. 281 НПК или новият разпит е от изключително значение за разкриване на истината. Разпитът се провежда при вземане на мерки за избягване на контакт с подсъдимия, включително в специално оборудвани помещения.

Показанията на свидетел, дадени по същото дело пред съдия в досъдебното производство или пред друг състав на съда, ако свидетелят е малолетен или със специфични нужди от защита, се прочитат в съдебно заседание само когато при разпита му са присъствали обвиняемият и неговият защитник (чл. 281, ал. 6 НПК).

По този начин на лицата се спестява повторното им разпитване в съдебна зала.

Намирам, че тези възможности *не обезпечават в достатъчна степен* правата и опазването на здравето на лицата със специфични нужди от защита. Считам за нужно *de lege ferenda* да се предвиди, че разпитът в досъдебното производство се извършва пред съдия, при диференцирана процедура и еднократно. Така е в Полша, където е предвидена допустимост на повторен разпит на малолетното лице само при нововъзникнали нови обстоятелства или за събиране и проверка на нова информация. В Полша се използват специализирани стаи за разпит на малолетни, оборудвани с венецианско стъкло⁴.

Намирам, че законодателят трябва да предприеме още изменения и допълнения на НПК, като въведе диференциран режим при разпита на свидетел – пострадал от престъплението, дори и да не е със специфични нужди по смисъла на § 1, ал. 4 ДР на НПК. Необходимо е да се предвидят още конкретни мерки, така че разпитът да не накърнява достойнството на лицето. Считам за уместно в НПК да се предвиди възможност за отказ от свидетелстване за лицата, пострадали от престъплението със специфични нужди⁵.

Намирам, че НПК трябва да се *допълни*, като: детайлно се уредят начините за избягване на контакта между обвиняемия и пострадалия със специфични нужди от защита; се предвиди, че предявяването на разследването се извършва по начин, недопускащ контакта пострадалия със специфични нужди от защита и обвиняем; се създадат отделни места за изчакване на пострадалия, когато е призован заедно с

⁴ Помещенията на практика се състоят от две отделни помещения – едно за малолетния свидетел и психолога и отделно помещение зад венецианското стъкло за всички участници в процеса – съдия, прокурор, разследващ орган, обвиняем, защитник, съдебен секретар. Двете отделни помещения са свързани с т.н венецианско огледало (едностранно пропускливо). Техническото обезпечаване на разпита изисква наличие на съответната видео и звукозаписна техника, която позволява да се променя ъгълът на наблюдение, както и да се прави запис на електронен носител, съответната аудиотехника, която да позволява осъществяване на връзка с водещия разпита, и компютър за водене на протокол.

⁵ Според НПК на Франция лицата, които могат да се конституират като страна в съдебната фаза, сред тях е и пострадалият, се разпитват и поставят в очна ставка, но само с тяхно изрично съгласие и в присъствието на адвокат (чл.114 НПК). Според НПК на Германия при разпитът на пострадалия пред съда и прокуратурата се разрешава присъствие на адвокат, а може да присъства и лице, ползващо се с доверието му, освен когато това може да застраши целта на разследването (чл.406 НПК).

обвиняемия за извършването на определено процесуално действие; се предвиди, провеждане на заседание при закрити врати, когато участва лице със специфични нужди от защита, а не само когато е малолетен или непълнолетен свидетел – пострададал от престъпление. Само така ще сме в пълно съответствие с европейските стандарти. Чл. 23, т. 3, б. „а“ и „г“ от Директива 2012 /29/ ЕС изрично предвижда за жертвите със специфични нужди от защита, мерки за избягване на визуалния контакт между жертвите и извършителите, включително при представянето на доказателства, които мерки се осъществяват с подходящи средства, включително чрез използването на комуникационни технологии, както и мерки, които позволяват провеждането на заседание при закрити врати.

2.2. Декларацията на ООН от 1985 г. изрично установява правото на пострадалия да получава информация в наказателното производство. В чл. 4 и чл. 6 от Директива 2012 /29/ ЕС се прави разлика между правото на пострадалия да му се предостави информация при първия контакт с компетентния орган и правото да получават информация по делото. При това правото да бъде информиран относно своя случай, е поставено в зависимост от изразеното от пострадалия желание за това. Правото на пострадалия да бъде информиран за хода на производството по българския НПК, е в съответствие с приетите европейски и международни стандарти.

Да бъде информиран за хода на наказателното производство, не означава да бъде уведомяван за всяко действие, което предстои да се извърши. Става въпрос само за действия, които ще осигурят възможност на пострадалия да знае развитието на процеса.

Със ЗИД на НПК, публикуван в ДВ, бр.48 от 02.06.2023 г., за пострадалия със специфични нужди от защита се установиха изрично две *действия, при които той следва изрично да бъде уведомен*. Прокурорът в досъдебното производство и съдът в съдебното производство незабавно уведомяват пострадалия със специфични нужди от защита в случаите, когато: обвиняемият наруши взетата мярка за неотклонение домашен арест или задържане под стража или взетата мярка за неотклонение домашен арест или задържане под стража бъде отменена или заменена с подписка или гаранция (чл. 67а НПК). Освен това пострадалият със специфични нужди от защита незабавно следва да бъде информиран за освобождаване на осъдения (чл. 417а НПК).

Това решение на законодателя е в пълно съответствие с чл. 6, т. 5 от Директива 2012/29/ЕС, в който се предвижда, че „държавите членки гарантират, че на жертвите се предоставя възможност да бъдат уведомени без ненужно забавяне за освобождаването или бягството на лице, което е задържано под стража, срещу което е возбуждено наказателно преследване или което е осъдено за престъпления, които ги засягат. Освен това държавите членки правят необходимото жертвите да получават информация за всички мерки, които са взети за осигуряване на тяхната защита в случай на освобождаване или бягство на извършителя на престъплението”.

2.3. В чл. 24, т. 1, б. „б“ и „в“ от Директива 2012 /29/ ЕС се предвижда, че когато жертвата е дете, в зависимост от ролята му в съответната наказателноправна система компетентните органи назначават *специален представител на детето жертва* в наказателното производство, когато според националното право на лицата, упражняващи родителска отговорност, не се позволява да представляват детето жертва поради конфликт на интереси между тях и детето жертва или когато детето жертва не е придружено или е отделено от семейството си. Освен това когато детето

жертва има право на адвокат, то има право да получава правни консултации и да бъде представявано от свое име в производството, когато има или може да има конфликт на интереси между детето жертва и лицата, упражняващи родителска отговорност.

В ЗИД на НПК, публикуван в ДВ, бр.48 от 02.06.2023 г., се допълни разпоредбата на чл. 101 НПК и се установи, когато интересите на малолетния или непълнолетния пострадал и неговия родител, настойник или попечител са противоречиви или родителят, настойникът и попечителят не упражняват правата и не изпълняват задълженията по чл. 125, 129, 164 и 168 от Семейния кодекс (СК), съответният орган му назначава особен представител – адвокат⁶. Особен представител – адвокат, се назначава и на пострадалия, когато той е недееспособен или ограничено дееспособен и интересите му противоречат на интересите на неговия настойник или попечител. Намирам, че това допълнение е основателно. Така пострадалият, без значение дали е малолетен, непълнолетен, недееспособен или ограничено дееспособен, *разполага с условно задължителна безплатна правна помощ*. Става въпрос именно за условно задължителна защита, тъй като особен представител-адвокат, който да участва в наказателното производство като поверник⁶ се назначава, но само ако интересите на изброените лица и тези на родителите, настойниците и попечителите им са противоречиви или родителят, настойникът и попечителят на малолетния или непълнолетния пострадал не упражняват правата и не изпълняват задълженията по чл. 125, 129, 164 и 168 от СК (чл. 101, ал.1 и ал. 2 НПК)⁷.

Не е изключена хипотезата, когато пострадалият е *недееспособен*, но все още *не е поставен под запрещение*. В този случай законните представители не могат да упълномощят поверник, защото интересите им не са противоречиви с тези на пострадалия. На практика правата на пострадалия в разглежданата хипотеза остават напълно незащитени. ВКС с Р-499-2008-III н.о. правилно се е произнесъл, че за пострадал, страдащ от душевно заболяване, което му пречи самостоятелно да осъществява защитата си на досъдебното производство, следва да му се назначи особен представител. Според цитираното решение – „вярно е обаче, че той трябва да получи защита в образуваното наказателно производство и това е възможно именно чрез процедурата на чл. 101, ал. 2 НПК, независимо че буквалният прочит на нормата изисква противоречие на интересите му с тези на неговия настойник или попечител. В противен случай интересите на пострадалия ще бъдат злепоставени и той неоправдано изключен от кръга на пострадалите, правоимащи по силата на закона да получат обезщетение за причинената от престъплението увреда... За защитата интересите на пострадалия, предвид доказаната му недееспособност, съдът във всички случаи е задължен да му назначи процесуален представител, независимо или не от хипотезата на чл. 101, ал. 2 НПК. Обратното би означавало грубо погазване на

⁶ Виж по-подробно Смолички, П., Повереникът в наказателния процес на Република България, С., Сиела Норма, 2023, с. 30 и сл.

⁷ В чл. 98 НПК на Италия е регламентирано, че обвиняемият, лицето претърпяло вреди от престъпление, гражданският ищец и гражданският ответник могат да поискат да бъдат защитавани за сметка на държавата, съгласно разпоредбите на Закона за защита на социално слаби лица.

правата на пострадалия, регламентирани в чл. 75 НПК, което е процесуално недопустимо”. В същия смисъл е и Р-466-2011-П н.о. на ВКС⁸.

При бъдещи промени на НПК намирам, че: на първо място, следва да се регламентират хипотези на абсолютно задължителна защита – когато пострадалият е малолетен или е поставен под пълно запрещение, когато страда от физически или психически недостатъци, които му пречат да се защитава сам, когато не владее български език⁹. На второ място, следва да се допълни разпоредбата на чл. 100, ал. 2 НПК, като се посочи и пострадалият. По този начин ще се назначава повереник и на пострадалият, когато представи доказателства, че не е в състояние да заплати адвокатско възнаграждение, желае да има повереник и интересите на правосъдието изискват това. Предложеното важи в още по-голяма сила за случаите, при които пострадалият със специфични има нужда от защита.

Считам още, че когато на пострадалия не е била осигурена възможност да има повереник, когато интересите на малолетния или непълнолетния пострадалият и неговия родител са противоречиви и не е назначен особен представител-адвокат, както и когато пострадалият, когато той е поставен под пълно или ограничено запрещение и интересите му противоречат на интересите на неговия настойник или попечител и не е назначен особен представител – адвокат, е налице съществено процесуално нарушение. В Р-499-2008-III н.о. на ВКС правилно е прието, че неназначаването на особен представител на пострадалият „предвид доказаната му недееспособност”, независимо или не от хипотезата на чл. 101, ал. 2 НПК, би било съществено процесуално нарушение. Още по-категорично е Р-520-2010-III н.о. на ВКС, с което също е прието, че е налице съществено процесуално нарушение, когато пострадалият, „с оглед на психичното му заболяване-органична психоза, маниоподобен синдром към момента на инкриминираното деяние, не е бил в състояние да осъществява защитата си. Той е имал качеството на пострадалият по смисъла на чл. 75 НПК, с правата, визираните в процесуалната норма, включително и да участва в процеса и да има повереник. Съдът е бил длъжен да му назначи процесуален представител, който да защити интересите му в процеса като увредено от деянието на подсъдимия лице.”

2.4. В чл. 8, т. 3 от Директива 2012 /29/ ЕС предвижда, държавите членки да предприемат мерки за **създаване на служби за подкрепа**, осигуряващи безплатно специализирани услуги в условията на поверителност, в допълнение или като неразделна част от службите, осигуряващи общи услуги за подкрепа на жертвите, или осигуряват условия за организациите за подкрепа на жертвите да ползват съществуващите професионални структури, които предоставят такава специализирана под-

⁸ Разпоредбата на чл. 77 НПК на Италия регламентира – „В случай на абсолютна спешност, гражданският иск в интерес на пострадалия недееспособен поради психическо заболяване или поради малолетие, да бъде упражнен от прокурора, докато не встъпи в правата си лицето, което ще бъде представител или специалният попечител”. Според чл.397а от НПК на Германия, ако при подаване на молбата частният обвинител не е навършил шестнадесет години или очевидно сам не може да защитава в достатъчна степен интересите си, му се назначава адвокат като повереник. Ако не са налице тези условия, на частния обвинител се разрешава безплатна правна помощ за адвокат, когато делото е с фактическа и правна сложност, пострадалият сам не може да защити в достатъчна степен интересите си или това би представлявало трудност за него.

⁹ В Р-330-2004-III н.о. на ВКС е посочено, че „не съществува задължение за назначаване на повереник на неграмотния пострадалият”.

крепа. *Жертвите имат достъп до тези служби в зависимост от специфичните си нужди*, а членовете на семейството имат достъп до същите в зависимост от специфичните си нужди и от степента на вредите, претърпени в резултат от извършеното срещу жертвата престъпление. Тези специализирани служби за подкрепа разработват и предлагат като минимум следните услуги, освен ако същите не се предоставят от други публични или частни служби: подслон или друго подходящо временно настаняване на жертвата, която се нуждае от сигурно място поради непосредствен риск от вторично и повторно виктимизиране, сплашване и отмъщение и целева и интегрирана подкрепа за жертвите със специфични нужди, като жертвите на сексуално насилие, жертвите на насилие, основано на пола, и жертвите на насилие при близки взаимоотношения, включително подкрепа при претърпяна травма, както и консултации (чл. 9, т. 3 от Директива 2012 /29/ ЕС).

У нас през 2006г. бе приет ЗПФКПП обн. ДВ, бр. 105 от 22. 12. 2006 г. в сила от 01.01.2007 г. Този закон предвижда възможност за подпомагане и финансова компенсация от държавата на пострадали от престъпления български граждани или граждани на държави-членки на ЕС. Подпомагане могат да получат пострадали и членовете на тяхното семейство, претърпели имуществени и неимуществени вреди от престъпления от общ характер, а финансова компенсация – пострадали, претърпели имуществени вреди (чл. 3, ал. 1 ЗПФКПП). **Формите на подпомагане са:** а) *медицинска помощ* при спешни състояния по реда на Закон за здравето; б) *психологическа консултация и помощ*; в) *безплатна правна помощ* по реда на Закона за правната помощ; г) *практическа помощ*. Практическата помощ се изразява в разполагането на видно място на съответни информационни табла и други материали за правата на пострадалите от престъпления по ЗПФКПП, в създаването на спокойна и благоприятна среда при осъществяването на контакта с тях, в предоставянето на информация относно риска от вторично и повторно виктимизиране, от сплашване или отмъщение, както и в предоставяне на съвети относно предотвратяването им, като организациите за подкрепа на пострадали и всички други юридически лица, които при изпълнение на своята дейност контактуват с пострадали от престъпления, са длъжни да им оказват практическа помощ. Освен това организациите за подкрепа са длъжни да осигуряват подслон или друго подходящо временно настаняване на пострадалите от престъпления, за които е налице непосредствен риск от вторично и повторно виктимизиране, сплашване и отмъщение – чл. 11, ал. 3 ЗПФКПП¹⁰.

Във връзка с формите за подпомагане органите на МВР¹¹, следователите и организациите за подкрепа на пострадали са длъжни да уведомят пострадалия: за достъп до медицинска помощ, за организациите, към които може да се обърне за безплатна психологическа помощ и подкрепа, както и за всякакъв вид специализирана помощ; за правото на правна помощ, органите, към които може да се обърне за упражняването ѝ, условията и реда за предоставяне на безплатна правна помощ¹²; за органи, пред които може да подаде сигнал за извършеното престъпление, процедурите след

¹⁰ Виж по-подробно Станков, Б., Криминология, Теоретични основи, ВСУ, 2005; Станков, Б., Виктимология, Варна, 2001.

¹¹ В тази връзка МВР прие Инструкция № Из-507 от 26 март 2008 г. за осъществяване на прием на граждани и подкрепа на жертви на престъпления в структурните звена на Национална служба „Полиция“ (Обн., ДВ, бр. 38 от 11.04.2008 г.).

¹² Виж по-подробно Маринова, Г., Достъп до правосъдие, Служебна защита по наказателни дела, С., Инст. Отворено общество, 2005.

подаване на сигнала и възможностите за действията при условията и реда на съответната процедура; за органите, пред които може да подаде сигнал при нарушения на правата му от органите, действащи в наказателното производство; за правата му в наказателния процес и възможностите за участие в него; за органите, към които може да се обърне, за да получи защита за себе си и близките си, условията и реда за получаване на тази помощ; за органите, към които може да се обърне, за да получи финансова компенсация от държавата, условията и реда за получаването ѝ; за възможностите за защита на правата и интересите му, ако е чужд гражданин, пострадал от престъпление на територията на България; за възможностите за защита на правата и интересите, ако е пострадал от престъпление на територията на друга държава, и към кои орган може да се обърне в тези случаи. Наблюдаващият прокурор в досъдебното производство следи за изпълнение на задълженията на разследващите органи за предоставяне на посочената информация. Специалната функция на прокуратурата е да осигурява помощ и защита на пострадалите от престъпления и да следи дали им е осигурен достъп до информация за правата им като пострадали от престъпления.

При уведомяване за правата съответните органи следва да се съобразяват със състоянието и възрастта на пострадалия. Уведомяването се извършва чрез формуляр по образец. Изготвя се протокол по образец, в два еднообразни екземпляра, които се регистрират.

Пострадалият от престъпление и членовете на неговото семейство може да получи безплатна психологическа консултация и помощ. Те се предоставят от специалисти психолози от организациите за подкрепа на пострадали съобразно нуждите на пострадалия и психологическото му състояние. Тази дейност се финансира от Министерството на правосъдието. Молбата за предоставяне на безплатна психологическа помощ се подава до избрана от пострадалия организация за подкрепа на пострадали.

2.5. В Конституцията на Република България зачитането на личното достойнство на гражданите е уредено като основно човешко право (чл. 32, ал. 1). Декларацията на ООН от 1985 г. регламентира *правото на жертвите да бъдат третираны с необходимото уважение и състрадание от страна на държавата*. В чл. 1 от Директива 2012 /29/ ЕС е посочено, че „държавите членки гарантират, че жертвите са признати и третирани с уважение, тактичност, разбиране, професионализъм и по недискриминационен начин при всички контакти със службите за подкрепа на жертвите или за възстановително правосъдие и с всички компетентни органи, действащи в рамките на наказателното производство. Правата, установени в настоящата директива, се прилагат за жертвите без дискриминация, включително във връзка с правото им на пребиваване. Когато жертвата е дете, висшият интерес на детето е от първостепенно значение и се преценява индивидуално“. Директива 2012 /29/ ЕС обръща особено внимание на жертвите със специфични нужди от защита от престъпления и необходимостта от внимателно отношение, което да не засяга чувствителността им.

Такова право за пострадалия обаче не е изрично предвидено в НПК, поради което разпоредбата на чл. 75 НПК трябва да бъде допълнена, като изрично се уреди и правото на пострадалия да бъде третиран с уважение и състрадание от страна на органите на наказателното производство. Още в по-голяма степен това важи за пострадалия със специфични нужди от защита.

§ 3. Индивидуална оценка на пострадалите от престъпления с цел установяване на специфичните им нужди от защита

С Директива 2012 /29/ ЕС се поставя задължение към държавите членки на ЕС да гарантират, че жертвите ще получат навременна и индивидуална оценка, за да се определят специфичните им нужди от защита. Целта на която е да се установи дали и до каква степен те ще се ползват от специални мерки в хода на наказателното производство. В чл. 22, т. 2 Директива 2012 /29/ ЕС е очертан и кръгът от обстоятелства, които трябва да се отчита при изготвяне на индивидуалната оценка, а именно: личните характеристики на жертвата; видът или характерът на престъплението и обстоятелствата на престъплението. Като особено внимание следва да се обръща на жертви, на които е причинена значителна вреда поради тежестта на престъплението; на жертви на престъпление, подбудено от предрасъдъци или дискриминация, които могат да са свързани по-специално с личните характеристики на жертвите; на жертви, които се намират в отношения или зависимост от извършителя на престъплението, които ги правят особено уязвими. Следва да се отчитат надлежно жертвите на тероризъм, организирана престъпност, трафик на хора, основано на пола насилие, насилие при близки взаимоотношения, сексуално насилие или експлоатация или престъпление от омраза и на жертвите с увреждания.

Когато *жертвите на престъплението са деца, изначално се приема че имат специфични нужди от защита*. Аргумент за това е уязвимостта им към вторично и повторно виктимизиране, сплашване и отмъщение. При тях задължително се прави индивидуална оценка, но не дали са със специфични нужди от защита, а дали и до каква степен те биха могли да се ползват от специалните мерки за защита, предвидени в Директива 2012 /29/ ЕС.

Директива 2012 /29/ ЕС допуска обхватът на индивидуалната оценка да се адаптира в съответствие с тежестта на престъплението и степента на очевидните вреди, претърпени от жертвата. Индивидуалните оценки се правят с активното участие на жертвите, като се вземат предвид техните желания, включително когато жертвите не желаят да се ползват от специалните мерки. (чл. 22, т. 5 и т. 6 Директива 2012 /29/ ЕС).

Веднъж изготвена , индивидуалната оценка не е окончателна. Тя подлежи на актуализация в хода на наказателното производство, когато обстоятелствата, въз основа на които е направена, са се променили.

„Индивидуалната оценка” е професионален термин от психо-социалната работа, основен професионален инструмент за индивидуализиране на планираните дейности в зависимост от специфичните нужди на човека, наличните ресурси, съществуващите рискове. В системата на правосъдието индивидуалната оценка служи за индивидуализиране на наказанията, мерките, както и изпълнението им.

У нас едва 2017 г. бе направена първата стъпка във връзка със транспониране на изискванията, свързани с извършване на индивидуална оценка на пострадалите, за да се определят специфичните им нужди от защита. Със ЗИД на НПК, публикуван в ДВ, бр. 63 от 2017 г., в сила от 05.11.2017 г., се прие нова ал. 3 на чл. 144, с която се установи възможност в наказателното производство да се назначи експертиза за установяване на специфични нужди от защита на свидетел във връзка с участието му в наказателното производство. Разпоредбата установява, че такава се назначава, но само ако лицето участва в наказателния процес като свидетел. От анализа погоре следва, че пострадалият е самостоятелно процесуално качество и същият може

и да не бъде конституиран като свидетел, в резултат на което ще остане извън кръга от лица, за които може да се извърши експертиза за установяване на специфични нужди от защита. Освен това не се посочва кръгът от обстоятелства, които експертът следва да вземе предвид при установяване на специфични нужди от защита на свидетеля. Не може да не обърнем внимание, че експертизата не отговаря на изискванията на индивидуалната оценка по Директива 29/2012/ЕС.

Единадесет години след приемане на Директива 2012 /29/ ЕС със ЗИД на НПК, публикуван в ДВ, бр.48 от 02.06.2023г., се създаде нова глава втора с чл. 7а - 7г. в ЗПФКПП – „Индивидуална оценка на пострадалите от престъпления“.

С чл. 7а, ал. 1 ЗПФКПП изрично се установи право на индивидуална оценка на пострадалите от престъпления. Целта на която е да определи физическото и психическото състояние на пострадалия в резултат на извършеното престъпление и да установи наличието на специфични нужди от защита. В чл. 7а, ал. 2 ЗПФКПП е посочено за кои лица задължително се приема, че са налице специфични нужди от защита, а именно: 1. пострадалият е дете или лице с увреждания; 2. лицето е пострадало от тероризъм, трафик на хора, престъпление, извършено по поръчение или в изпълнение на решение на организирана престъпна група, престъпление по глава втора, раздел VIII от особената част на НК, престъпление, извършено в условията на домашно насилие, или престъпление, извършено по расистки или ксенофобски подбуди; 3. пострадалият се намира в материална или друга зависимост от извършителя. Прави впечатление, че кръгът от лица, за които се приема задължително, че са налице специфични нужди от защита, е разширен в сравнение с Директива 2012 /29/ ЕС.

ЗПФКПП предвижда два вида оценка – индивидуална и разширена индивидуална оценка. *Индивидуалната оценка* се извършва от органите на Министерството на вътрешните работи (МВР) или следователите, установили първоначален контакт с пострадалия. Когато пострадалият се обърне към друго лице, орган или организация, сигналът се препраща на органите на МВР за извършване на индивидуална оценка. При извършването на индивидуалната оценка се вземат предвид: видът и характерът на престъплението и обстоятелствата, свързани с него; видът и степента на претърпените вреди; възрастта, интелектуалното развитие, емоционалната и социалната зрялост и образованието на пострадалия, както и други негови личностни особености. Когато пострадалият не може непосредствено да предостави необходимите сведения, оценката се основава на обективни наблюдения върху състоянието на лицето и информация от придружаващите го лица (чл. 7б, ал. 1 и 4 ЗПФКПП).

При *разширена индивидуална оценка* органите на МВР или следователите сформират екип с участието на представители на дирекция „Социално подпомагане“ и на местната администрация, като в зависимост от особеностите на случая в екипа могат да бъдат включени и личният лекар, психолог и други подходящи специалисти (чл. 7г, ал. 1 и 2 ЗПФКПП). Когато задължително се приема, че са налице специфични нужди от защита и когато възникне съмнение, че от престъплението за пострадалия са настъпили значителни вредни последици, се извършва разширена индивидуална оценка. В резултат на събраните сведения и на информацията, установена при индивидуална оценка, екипът прави преценка относно наличието на специфични нужди от защита, а в хипотезата, когато задължително се приема, че са налице специфични нужди от защита – относно мерките за закрила, които да бъдат взети по отношение на пострадалия.

Трудно може да приемем такова разделение на оценката, такова не е предвидено и в Директива 2012 /29/ ЕС, но намирам, че и не би следвало да се изисква от органите на МВР или следователите. Те едва ли имат нужната подготовка и знания, които са характерни за социалните работници. Още повече те са длъжни да уведомят пострадалите за правото им на индивидуална оценка (чл. 6, ал. 2 ЗПФКПП). Няма пречка с уведомяването да ги насочат и към квалифицирани специалисти за изготвянето ѝ. Освен това извършващият оценката, когато пострадалият е дете, е длъжен да уведомява отдел „Закрила на детето“ към Дирекция „Социално подпомагане“, няма пречки едновременно с това да им се възложи и нейното изготвяне. Това донякъде компенсира липсата на специални знания и подготовка с предвидената възможност органите МВР или следователите при извършването на индивидуалната оценка да поискат съдействие от психолог, лекар или друг подходящ специалист, но така се ангажират още ресурси и е налице вероятността от противоречия и забавяне.

Индивидуалната и разширената индивидуална оценка се извършват при спазване на принципа на поверителност, като за резултатите от тях се попълва формуляр по образец. Националният съвет за подпомагане и компенсация на пострадалите от престъпления следва да изготви и предоставя на министъра на правосъдието за утвърждаване образец на формуляра .

В чл. 7б, ал. 7 ЗПФКПП се регламентира, че ако възникнат нови обстоятелства, които могат да окажат съществено влияние върху личността на пострадалия, индивидуалната оценка и разширената индивидуална оценка се актуализира, което е и в пълно съответствие с европейските стандарти.

Намирам, че следва да се изготви обща методика за извършване на индивидуалната оценка, както и активно да се ангажира Институтът по социални дейности и практики (ИСДП), имащ опит в индивидуална оценка на деца и на възрастни, жертви на престъпления.